

ΑΣΙ Χώρος

Κείμενα Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Ανάπτυξης

2018

27

Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Επιστημονικό Περιοδικό

αιχλώρος

Διεύθυνση:
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ
Πεδίον Άρεως, 383 34 ΒΟΛΟΣ
<http://www.aeihoros.gr>, e-mail: aeihoros@prd.uth.gr
τηλ.: 24210 – 74486

Επιμέλεια έκδοσης: Εύη Κολοβού
Λαγού: Παναγιώτης Μανέτος
Σχεδιασμός εξωφύλλου: Γιώργος Παρασκευάς-Παναγιώτης Μανέτος

	Μιμής, Α, Στάμου, Μ.	4
	Συγκριτική Εξέταση των Λογισμικών Χωρικής Οικονομικής	
	Καρκάνης, Δ.	21
	«Αθήνα καλεί Πεκίνο»:	
	Αναδρομική ανάλυση της εξέλιξης των ελληνικών εξαγωγών αγαθών στην Κίνα (1995-2015)	
	Γιαννακού, Α., Σαλάτα, Κ.Δ.	43
	Πράσινη Υποδομή:	
	Ανασκόπηση της συμβολής στις αστικές περιοχές και διερεύνηση των προβλέψεων του ελληνικού συστήματος σχεδιασμού	
	Ντριάνκος, Ι., Ποζουκίδου, Γ.	76
	Αστική διάχυση:	
	Μεθοδολογία και δείκτες μέτρησης για τις ελληνικές πόλεις	
	Αγγελίδου, Μ.	109
	Προς Ένα Ολοκληρωμένο Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού για την πόλη της Θεσσαλονίκης στο Μοντέλο της Αστικής Ανθεκτικότητας	
	Δούκισσας, Λ., Κατσιγιάννη, Ξ.	144
	Περιβαλλοντικοί Κίνδυνοι και Διαχείριση Υδατικών Πόρων στις Νησιωτικές Περιοχές των Κυκλάδων: Η Περίπτωση της Άνδρου	
	Πορτοκαλίδης, Κ.	173
	Ο Συντελεστής Δόμησης ως κρίσιμη χωρική μεταβλητή σχεδιασμού: Το παράδειγμα της Αλεξανδρούπολης	
	ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ	
	Σκάγιαννης Π.	196
	Andreasen, N., Pantzou, N., Papadopoulos, D., & Darlas, (Επιμέλεια) (2017) <i>Unfolding a Mountain A Historical Archaeology of Modern and Contemporary Cave Use on Mount Pelion</i>	

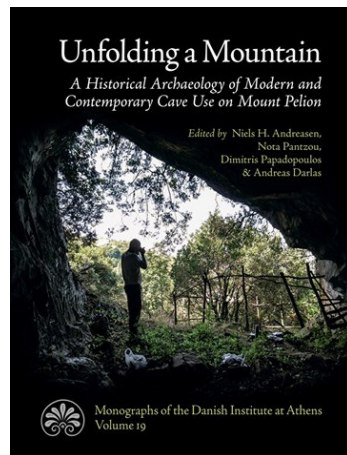
Niels Andreasen, Nota Pantzou, Dimitris Papadopoulos & Andreas Darlas (Επιμέλεια), 2017

Unfolding a Mountain A Historical Archaeology of Modern and Contemporary Cave Use on Mount Pelion

Εκδόσεις Aarhus University Press

Παντολέων Σκάγιαννης

Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Το βιβλίο 'Unfolding a Mountain A Historical Archaeology of Modern and Contemporary Cave Use on Mount Pelion' με επιμέλεια των Andreasen, N., Pantzou, N., Papadopoulos, D., και Darlas, A., εκδόθηκε από το Aarhus University Press και το Danish Institute at Athens (2017) και είναι ο 19ος τόμος της σειράς Monographs of the Danish Institute at Athens. Η έκδοση έχει χρηματοδοτηθεί από το Danish Research Council for Culture and Communication.

Το βιβλίο αποτυπώνει μια μεγάλη έρευνα για τα σπήλαια του Πηλίου Όρους (Pelion Cave Project), που διεξήχθη ως συνεργασία του Danish Institute at Athens με την Εφορία Παλαιoανθρωπολογίας και Σπηλαιολογίας της Βορείου Ελλάδος, και χρηματοδοτήθηκε από πολλές πηγές (Ίδρυμα Κωστόπουλου, Ινστιτούτο Μελέτης Προϊστορίας Αιγαίου, Αρχαιολογικό Κονδύλιο της Α.Μ. της Βασίλισσας Margrethe II της Δανίας, και Ίδρυμα Augustinus). Αποτελεί ένα πολύ ενδιαφέρον εγχείρημα. Ερευνά με ένα καινοτόμο τρόπο τις σπηλιές του Πηλίου διαχρονικά (από την προϊστορία μέχρι και τον εικοστό αιώνα) και μέσω αυτών προσπαθεί να εξάγει συμπεράσματα για την ιστορία του τόπου.

Η καινοτομικότητα της έρευνας δεν έγκειται μόνο στο γεγονός ότι το αντικείμενο της εξαγωγής ιστορικών συμπερασμάτων μέσω της μελέτης των σπηλαίων δεν είναι και

τόσο σύνηθες (παρά τα πάμπολλα σπήλαια που υπάρχουν στην περιοχή της Μεσογείου, οι έρευνες είναι πολύ λίγες στο επίπεδο αυτό), αλλά και στο γεγονός ότι μέσω της διεπιστημονικής προσέγγισης που υιοθετήθηκε για την ανασυγκρότηση της τοπικής ιστορίας συνδυάζεται η αρχαιολογική έρευνα που αποκαλύπτει δια των ευρημάτων της τις οικονομικές χρήσεις της κάθε περιόδου, με την εθνογραφική (και ανθρωπολογική) έρευνα που μας διαφωτίζει για τις μη-οικονομικές χρήσεις και τις διαστάσεις της οίκησης. Επιστρατεύεται επίσης η γεωλογία, μια προφανής πλην κρίσιμη παράμετρος της μελέτης των σπηλαίων, που ούτως ή άλλως τα φυσικά από αυτά - τα μη κατασκευασμένα από τον άνθρωπο, όπως π.χ. τα μεταλλεία -, αποτελούν γεωλογικό φαινόμενο.

Με τον τρόπο αυτόν η απάντηση στο κατά πόσον οι σπηλιές μπορούν να αποτελέσουν «αξιόπιστη πηγή αρχαιολογικής γνώσης, τοπικής ιστορίας και ζωντανής, πολιτισμικής κληρονομιάς κάθε περιοχής;» (σ.17) είναι θετική. Η διαχρονική ανθρώπινη δραστηριότητα όπως αναγνωρίστηκε στη σχέση ανθρώπου-σπηλιάς άντεξε στο χρόνο και στις μεταβολές των κοινωνικο-οικονομικών συγκροτήσεων του χώρου, και για κάθε περίοδο μας έδωσε ενδιαφέροντα συμπεράσματα.

Η έρευνα αναζητά απαντήσεις για εννέα ομάδες ερωτημάτων (σ.29), με δύο στόχους: τη διείσδυση στα λειτουργικά, οικονομικά, και στις πνευματικές χρήσεις των σπηλαίων και στη διερεύνηση της δυναμικής τους ως πηγή αρχαιολογικής, γνώσης, και τοπικής ιστορίας και κληρονομιάς. Ως βασικό μεθοδολογικό εργαλείο υιοθετείται η σύνδεση αρχαιολογίας και εθνογραφίας, μια μέθοδος που είναι σχετικά πρόσφατη, και που μεταφράζεται στο συγκεκριμένο έργο ως ένα εθνο-αρχαιολογικό εγχείρημα ερμηνείας των παραδοσιακών τοπικών ενασχολήσεων και του πολιτισμικού πεδίου, μιας διαχρονικής αρχαιολογικής έρευνας που αναδεικνύει στην πράξη τα εθνογραφικά χαρακτηριστικά των τοπικών κοινοτήτων, και μιας κριτικής και αναδραστικού στοχασμού για τις αρχαιολογικές πρακτικές. Η υιοθετηθείσα μέθοδος προέκρινε μια διαλεκτική σχέση μεταξύ των δύο μεγάλων ερευνητικών παραδόσεων, της αρχαιολογίας και της εθνογραφίας, με παράλληλες αλληλο-τροφοδοτούμενες έρευνες πεδίου, και συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών, ιδιαίτερα στην εθνογραφική έρευνα.

Από αρχαιολογική άποψη ερευνώνται: σπηλιές, βάραθρα (κάθετες σπηλιές), βραχοσκεπές, τεχνητές σπηλιές, με όλες τις (σχετικά αναμενόμενες) δυσκολίες που ανάκυψαν, όπως τις δυσκολίες εντοπισμού των ίδιων των σπηλαίων λόγω λίγων πληροφοριών ακόμη και από αρχεία, της βλάβστησης, και του περιορισμού του χρόνου που δεν έδωσε τη δυνατότητα για δοκιμαστικές τομές.

Από εθνογραφική άποψη, εκτός του συγχρονισμού με την αρχαιολογική έρευνα, τα στοιχεία τέθηκαν στο ιστορικό τους πλαίσιο, διεξήχθησαν ημι-δομημένες συνεντεύξεις και ελεύθερες συζητήσεις, επιβεβαιώθηκε η υπόθεση των ερευνητών για την ύπαρξη δέκα

τύπων χρήσεων των σπηλαίων, και ερευνήθηκε αρχαιακό υλικό από τοπικές και κεντρικές βιβλιοθήκες.

Στο *Κεφάλαιο [2]* που επικεντρώνεται στην αρχαιολογική έρευνα, αρχικά, μέσω μιας συνοπτικής μεν αλλά πολύ κατατοπιστικής δε ανάλυσης για το γεωλογικό τοπίο του Πηλίου, συσχετίζεται γεωλογική ιστορία με τα σπήλαια. Αναλύεται επίσης η ανθρώπινη παρέμβαση με τις εσωτερικές κατασκευές αλλά κυρίως με περιβάλλουσες κατασκευές διαφόρων τυπολογιών (σ.49) (ξερολιθιές τριών τύπων, διάφοροι τοίχοι, κλπ) που δίνουν καίρια και αξιοποιήσιμη πληροφορία.

Αναμενόμενη ήταν η αναγνώριση μεγάλου μέρους της χρήσης ως σχετική με την κτηνοτροφία κάθε είδους αλλά ακόμη πιο ενδιαφέρων είναι συσχετισμός που γίνεται με τους κύκλους της τοπικής και γενικότερης οικονομίας που καθορίζουν με διάφορους τρόπους και από διάφορες συνιστώσες πλευρές τη χρήση ή την εγκατάλειψη μιας σπηλιάς. Τα υλικά που έχουν τεθεί στα τοιχώματα (σοβάδες, κλπ) έχουν επίσης δώσει πληροφορίες για τη χρήση (νερό, δημόσιες χρήσεις, κλπ), όπως επίσης και η σπανιότητα των εστιών και ιχνών φωτιάς που ανευρέθηκαν. Το ίδιο ισχύει και για την κατάσταση στην οποία έχουν βρεθεί οι κατασκευές όπως οι εξωτερικοί τοίχοι και φράχτες στην δική τους πορεία μέσα στο χρόνο από την κατασκευή στην κατάρρευση. Είναι ενδιαφέρον εδώ να δει κανείς ότι η δυσκολία προσδιορισμού των αιτιών της εγκατάλειψης μιας κατασκευής δεν μπορεί να φωτιστεί παρά μόνο με τη συνεργία των εθνογραφικών και ιστορικών δεδομένων, πράγμα που αποτελεί μια ένδειξη της ανάγκης και της χρησιμότητας της συνεργασίας των δυο τομέων, της αρχαιολογίας και της εθνογραφίας.

Ανάλογα ενδιαφέρον είναι το θέμα της σχέσης του ανθρώπου με τα ζώα που οι ερευνητές προσδιορίζουν μέσα από τα ευρήματα κυρίως των οστών. Και επιβεβαιώνουν την κατά βάσιν εποχική κτηνοτροφική χρήση των σπηλαίων και βραχοσκελών, μέσα από την αναγνώριση και μελέτη των οστών, του τρόπου και της ηλικίας θανάτου των κυρίως μελετώμενων κατοικιδίων ζώων (τα περισσότερα). Από τη μελέτη των υπολειμμάτων των ζώων συμπεραίνουν οι ερευνητές ότι αυτά που βρήκαν είναι σχετικά σύγχρονα (σ.66). Όπως τα υπολείμματα των σπονδυλωτών, έτσι και των θαλασσιών ασπόνδυλων παρέχουν για τους ερευνητές αξιόλογα ευρήματα. Πεταλίδες, πίνες, σαλιγκάρια της θάλασσας, όλα έχουν να πουν στους ερευνητές κάτι. Για παράδειγμα για τις μετακινήσεις των ανθρώπων που χρησιμοποιούσαν τις σπηλιές ή και για την εποχή της χρήσης τους, κυρίως την πρώτη.

Αντίστοιχα, τα ευρήματα από ανθρώπινα οστά μας φτάνουν πίσω στη Μυκηναϊκή περίοδο. Από τι μπορεί να πέθαναν, από τι έπασχαν κλπ, είναι αναγνώσιμο. Σημαντικός ρόλος εδώ αποδίδεται στα δόντια, στις αυλακώσεις, στα κενά μεταξύ τους και σε άλλα χαρακτηριστικά, που προδίδουν πολύ περισσότερα από ό τι φαντάζεται κανείς εάν και όταν γίνει ενδελεχής έρευνα.

Σημαντικά ήταν και τα σχεδόν 600 ευρήματα από την κεραμική των διαφόρων εποχών (από το σύνολο των 1023 συνολικών ευρημάτων) (σ.159). Όπως ξέρουμε, τα στοιχεία που μας αποκαλύπτουν τα όστρακα είναι πολλαπλά χρήσιμα. Χρονολογία, τρόπος ζωής, και οικονομία είναι μόνο λίγα από αυτά που μας προσφέρουν ως γνώση από την εποχή του χαλκού, έως ακόμη και μετά την υστερο-ρωμαϊκή περίοδο με ευρήματα από πολλά μέρη του ευρύτερου ελλαδικού χώρου. Τα στοιχεία αυτά είναι πολύ χρήσιμα αν αναλογιστεί κανείς την έλλειψη ευρείας σχετικής βιβλιογραφίας για την περιοχή. Έτσι, οι συγγραφείς διατρέχουν αναλυτικά πολλά από τα ευρήματα εξηγώντας με όση ακρίβεια τους επιτρέπουν αυτά, τη χρήση, την πιθανή χρονολόγηση τουλάχιστον της εκάστοτε περιόδου, και όπου είναι δυνατόν την προέλευση, όλα προφανώς και ενδελεχώς καταγεγραμμένα κατά σπήλαιο, εποχή, κλπ.

Ενδιαφέρουσα είναι η έλλειψη επαρκών ευρημάτων της αρχαϊκής και γεωμετρικής περιόδου, τα ελαφρώς μόνο περισσότερα ευρήματα της κλασικής, και τα πολύ περισσότερα της ελληνιστικής και της ρωμαϊκής περιόδου που αποκαλύπτουν μάλιστα τις πολλές συναλλαγές με μακρινές περιοχές όπως η Κως, η Ρόδος, η σημερινή Τουρκία, κλπ. Τα εξίσου πολλά όστρακα κεραμικής αποκαλύπτουν επίσης τα μυστικά της Βυζαντινής, της ύστερης Βυζαντινής, της μετα-Βυζαντινής, αλλά και της νεότερης περιόδου μέχρι τον ίδιο τον 20ο αιώνα.

Όπως αναμενόταν, πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες αντλούνται και από τις χαράξεις και τις τοιχογραφίες με κοσμικά και θρησκευτικά σημαινόμενα (ο σταυρός κυριαρχεί γενικά), με αναφορές σε πρόσωπα, εθνοτικές ομάδες, κοινωνικά στρώματα, κλπ δραστηριότητες, κλπ. Εδώ οι ερευνητές, αντί να διατρέξουν μια μεγάλη σειρά ευρημάτων, κάνουν την επιλογή να παρουσιάσουν και να αναλύσουν έξι αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις σπηλαίων με αρκετά ευρήματα ανά σπήλαιο, ανήκοντα μάλιστα σε διαφορετικές περιόδους. Ειδικά φαίνεται πως η ανάλυση των εγχαραγμένων ημερομηνιών (η πλειοψηφία των οποίων ανήκει στον 20ο αιώνα) δίνει αρκετά ενδιαφέρουσες πληροφορίες, όπως ενδείξεις για συστηματική χρήση.

Σημαντική είναι επίσης η έρευνα για τη χρήση των σπηλαίων κατά τον 20 Παγκόσμιο Πόλεμο και τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο, χρήση που γινόταν για διάφορους σκοπούς ακόμα και ως πρόχειρα νοσοκομεία/ιατρεία. Άμαχοι και αντάρτες, κυνηγημένοι ή για επιχειρησιακούς λόγους, έβρισκαν καταφύγιο στις σπηλιές, αφήνοντας πίσω τους αντικείμενα και ιστορικά τεκμήρια, μαζί με την πλούσια ιστορία τους. Τα ευρήματα μας παραδίδουν μια πλούσια πληροφορία για τον βίο και την πολιτεία τους, σε συνδυασμό μάλιστα με πληροφορίες και μαρτυρίες επιζώντων. Οι ερευνητές συνέλεξαν τέτοια στοιχεία από τέσσερα σημεία τα οποία και αναλύουν.

Το *Κεφάλαιο [3]* επικεντρώνεται στην εθνογραφική έρευνα που βασίστηκε σε συνεντεύξεις, ανεπίσημες συζητήσεις, επισκέψεις στο πεδίο και έρευνα των αρχείων. Σημαντικός υπήρξε ο ρόλος των ηλικιωμένων και αξιοσημείωτη πολλές φορές η μυστικότητα που επικρατεί για τα σπήλαια. Οι ερευνητές για μια ακόμη φορά τονίζουν τον μικρό αλλά δυναμικό ρόλο των σπηλαίων στα παραγωγικά συστήματα αλλά και στο πολιτισμικό πεδίο. Αυτά γίνονται στο πλαίσιο μιας νέας τάσης που ονομάζουν ‘εθνογραφική αρχαιολογία’ ή ‘αρχαιολογική εθνογραφία’ που θέτει την εθνογραφία στο επίκεντρο, αξιοποιώντας την ειδημοσύνη της αρχαιολογίας.

Οι ερευνητές παραθέτουν μια αναλυτική έκθεση των σταδίων της εργασίας πεδίου που αναπτύχθηκε σε 362 τετρ. χλμ. Και 32 χωριά από το 2007 και εντεύθεν. Στο στάδιο αυτό της έρευνας, ενδιαφέρον παρουσιάζει η αρνητικότητα, η επιφύλαξη ακόμα και η συμφεροντολογική συμπεριφορά τοπικών ανθρώπων. Έγινε κατανοητό επίσης πως και ο ίδιος ο πληθυσμός δεν γνωρίζει πολλά περί των σπηλαίων παρά μόνον αυτοί που εργάζονται ή έχουν επαφή με το βουνό, και που έχουν δώσει διάφορες ονομασίες στους σχηματισμούς που εμείς αποκαλούμε σπηλιές, βραχοσκεπές, κλπ.

Οι ερευνητές φέρνουν στο φως μικρές αλλά πολύ συναρπαστικές ιστορίες για διάφορες σπηλιές, από τη μυθολογία μέχρι σήμερα, με χρήσεις, με προσωπικές ιστορίες, κλπ, από τις σπηλιές του Αχιλλέα και του Χείρωνα, στα δρακόσπιτα της Ζαγοράς, στο τούνελ του Μαλακίου, στο Κρυφό Σχολειό της Φακίστρας, ή στη σπηλιά που έζησε για 2 χρόνια στην κατοχή η Νίνα Ατούν στον Αγ. Λαυρέντη,

Στο *Κεφάλαιο [4]* επιχειρείται ένα πάντρεμα των δύο προσεγγίσεων της αρχαιολογίας και εθνογραφίας, σε μια προσπάθεια συγκρότησης ενός ολοκληρωμένου ερμηνευτικού πλαισίου.

Οι συγγραφείς εντοπίζουν φυσικούς παράγοντες που επηρεάζουν για τη χρήση μιας σπηλιάς. Το να είναι γνωστή, να έχει φυσική πρόσβαση, κατάλληλη απόσταση από χωριά, υψόμετρο, ελκυστικότητα, κλπ, όπου οι ευκολίες ή δυσκολίες επηρεάζουν τη χρήση κατά καιρούς. Γίνεται εκτενής καταγραφή των ευρημάτων για να εξαχθούν συμπεράσματα για τη χρήση και διάρκεια κατοίκησης/ χρήσης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο συσχετισμός χρόνου και είδους χρήσης, με τα ανευρεθέντα αντικείμενα να μας πείθουν για το τι γινόταν και να βοηθούν στην ανακατασκευή μιας αρκετά σαφούς εικόνας.

Στις χρήσεις όπως έχουμε πει προεξάρχει η ποιμενική. Πολλά είδη ζώων φαίνεται να φιλοξενούνταν στις σπηλιές, αλλά πιο πολύ κατσίκια και πρόβατα. Σημαντικά υπήρξαν επίσης τα υποζύγια, αλλά και οι χοίροι για το κρέας τους. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η διείσδυση στα άδυστα της ποιμενικής ‘τέχνης’ που επιχειρούν οι συγγραφείς, με την υποθετική κατηγοριοποίηση των ποιμενικών θέσεων που συσχετίζεται με τις ανθρώπινες δραστηριότητες, τον τύπο τους, και τα ευρήματα.

Ποιοι έμεναν, ή παρέμεναν όμως στις σπηλιές; Πλην λίγων περιπτώσεων ψυχικά διαταραγμένων ανθρώπων, εποχικοί εργάτες διαφόρων μάλιστα προελεύσεων: Γκέκηδες (σπηλιά Αργυράκη στις Μηλιές, Βροχιά στα Κ.Λεχώνια) και Τόσκηδες Αλβανοί ιδιαίτερα μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στην Ελλάδα το 1881 και την αυστηρότερη διαμόρφωση του εθνικού κράτους που οδηγούσε σε περιθωριοποιήσεις, αλλά και την παραμονή Γκέκηδων που εργάζονταν για την κατασκευή του τραίνου Αγριά-Μηλιές. Επίσης: άστεγοι και ερημίτες, όπως οι περιπτώσεις του εξηνταπεντάχρονου στον Αγ. Βλάση, του βοσκού από τον Κισσό, της Μαρούκως στην Αγ. Τριάδα, για να αναφερθούμε στους βασικότερους.

Η έρευνα αναγνωρίζει επίσης πνευματικές λειτουργίες και ιεροτελεστίες περισσότερο τις παλαιότερες εποχές, στην ύστερη ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή, με λίγα ταφικά υπολείμματα, αλλά όχι 'επίσημη' λατρεία. Για τη νεώτερη εποχή, οι ερευνητές μας παρέχουν μια αναλυτική περιγραφή της Παναγίας Μεγαλομάτας, και αναφέρονται σε Θρησκευτικές χρήσεις όπως του Οσίου Συμεών στο Φλαμούρι, ή του Αγίου Γερασίμου του νεώτερου στις Σουβριές τις οποίες και περιγράφουν με πολύ γλαφυρό τρόπο.

Πέραν αυτών, οι σπηλιές αποτελούν επίσης περιοχές απομόνωσης και καταφύγια, όπως για παράδειγμα κατά την εποχή της αντίστασης, του αντάρτικου και του εμφυλίου πολέμου, όπως εκτέθηκε και προηγουμένως, αλλά έχουν επίσης φιλοξενήσει και άλλες μη οικονομικές χρήσεις όπως αναψυχής και σύγχρονης εξερεύνησης, ενώ έχουν παράλληλα υποστεί ακόμη και η λαφυραγώγηση, με σκοπό την ανεύρεση υποτιθέμενων θησαυρών από τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο (λίρες, κλπ), που αναζητούν τοπικοί κάτοικοι, με γνώση των τοπικών (αστικών και μη) μύθων.

Έτσι, η ιστορία των σπηλαίων που ξεδιπλώνεται δείχνει πως αυτές ενώ κατά βάση ήταν ένα «βραχύβιο καταφύγιο σχετιζόμενο με ποιμενικές δραστηριότητες» είχαν και άλλες πολυποικίλες χρήσεις.

Στο *Κεφάλαιο [5]* οι ερευνητές επιχειρούν να κάνουν μια τελική σύνθεση και να δώσουν τις ερευνητικές προοπτικές, αρχικά μέσω των 'βιογραφιών' τεσσάρων σπηλαίων. Ξεκινούν από τη λεπτομέρεια στην ανάλυση, τις στρωματογραφίες σπηλαίων, αναφέρονται εκτενώς στις εγχαράξεις και αναγραφές εντός των σπηλαίων (στο γκράφιτι), εντοπίζουν την εφήμερη κατοίκηση και τις εφήμερες αλλαγές, συνδέουν τους ανθρώπους με το ευρύτερο τοπίο, μέσα από τα ιδεο-τεχνικά τέχνηρα, και τα παραγόμενα ιστορικά σύμβολα και καταφέρνουν μέσα από έναν αριθμό σημειώντων να αναγνωρίσουν πολύ περισσότερα σημαινόμενα.

Για τη σπηλιά MIL-1 'Χείρων' (Μηλιές) γίνεται σύνδεση των ευρημάτων με τοπικές προφορικές ιστορίες (όπως το παιδί που έπεσε και ξανασηκώθηκε στα 1902) ως επίσης και μια εκτενής περιγραφή στις ξερολιθιές και στα τοιχώματα του σπηλαίου χωρίς όμως πολλά

συμπεράσματα. Για τη σπηλιά ΜΟΥ-2 Μπουρδοβάνου (Αγ. Στέφανος, Τσαγκαράδα) αναλύονται ευρήματα από την ύστερη αρχαιότητα ύστερη ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή. Για τη σπηλιά ΜΑΚ-3 (Αλαφοκλήσι) (μαντρί), γίνεται αναφορά στη συστηματική χρήση της από ποιμένα ονόματος Γκάγκας ως επίσης και από Αρβανιτόβλαχους, κυρίως μεταπολεμικά. Στην περίπτωση της σπηλιάς ΜΙΛ-3 Αργυράκη (Μηλιές-Καλά Νερά) γίνεται εκτενής αναφορά για ποιμένες και Γκέκηδες στα τέλη του 19ου- αρχές του 20ου αιώνα (περίπου 30 ταυτόχρονα) που συνδέονταν με την κατασκευή του τραίνου Αγριά-Μηλιές (βλ. παραπάνω).

Για την καλύτερη κατανόηση του συνολικού πλαισίου οι ερευνητές παρουσιάζουν επίσης και μια ποσοτική – στατιστική- ανάλυση. Εδώ συσχετίζονται οι τοποθεσίες με τα πολιτισμικά ευρήματα, οι σπηλιές αρχαιολογικού ενδιαφέροντος με το υψόμετρο, με τις διαστάσεις και ιδιαίτερα με την είσοδό τους, με την κλίση του εδάφους, με την κατάσταση των εσωτερικών τους εναποθέσεων, και με την εγγύτητά τους σε νερό.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσε κανείς να πει ότι το βιβλίο αποκρυσταλλώνει μια έρευνα με σημαντική πρωτοτυπία και ευρήματα, αλλά και αξία τόσο εθνο-αρχαιολογική όσο και μεθοδολογική. Οι δύο ομάδες συμπερασμάτων, στα αρχαιολογικά και στα εθνογραφικά, θέτουν προφανώς το ζήτημα των ερευνητικών προκλήσεων για το μέλλον, ιδιαίτερα μάλιστα για την ύστερη αρχαιολογία τη συνδεδεμένη με την εθνογραφία στον ελληνικό ύπαιθρο χώρο. Τέτοιες έρευνες μπορούν με συστηματικότητα και εμπειριστατωμένη τεχνική να δώσουν πολύ ενδιαφέροντα αποτελέσματα και να φωτίσουν πλευρές της ιστορίας μέσα από μια διεπιστημονική οπτική.

*Παντολέων (Παντελής) Σκάγιαννης,
 Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
 Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως, 383 34 Βόλος,
 e-mail: leoska@uth.gr*

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΣΚΑΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΝΤΕΛΗΣ
ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ ΑΣΠΑ
ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΟΛΓΑ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ
ΚΑΛΛΙΩΡΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αραβαντινός Αθανάσιος	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Ανδρικόπουλος Ανδρέας	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Βασενχόβεν Λουδοβίκος	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Γιαννακούρου Τζίνα	- Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Γιαννιάς Δημήτρης	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δελλαδέτσιμας Παύλος	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Ιωαννίδης Γιάννης	- Tufts University, USA
Καλογήρου Νίκος	- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ)
Καρύδης Δημήτρης	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Κοσμόπουλος Πάνος	- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (ΔΠΘ)
Κουκλέλη Ελένη	- University of California, USA
Λαμπριανίδης Λόης	- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λουκάκης Παύλος	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Λουρή Ελένη	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μαλούτας Θωμάς	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Μαντουβάλου Μαρία	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Μελαχροινός Κώστας	- Queen Mary, University of London
Μοδινός Μιχάλης	- Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών (ΔΙΠΕ)
Μπριασούλη Ελένη	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Παπαθεοδώρου Ανδρέας	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Πρεβελάκης Γεώργιος-Στυλ.	- Université de Paris I, France
Φωτόπουλος Γιώργος	- Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Χαστάογλου Βίλμα	- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ)

αιχώρος

ΤΕΥΧΟΣ 27 | ΕΤΟΣ 2018
ISSUE | YEAR

- Μιμής, Α., Στάμου, Μ.** 4
Συγκριτική Εξέταση των Λογισμικών Χωρικής Οικονομετρίας
- Καρκάνης, Δ.** 21
«Αθήνα καλεί Πεκίνο»:
Αναδρομική ανάλυση της εξέλιξης των ελληνικών εξαγωγών αγαθών στην Κίνα (1995-2015)
- Γιαννακού, Α., Σαλάτα, Κ.Δ.** 43
Πράσινη Υποδομή:
Ανασκόπηση της συμβολής στις αστικές περιοχές και
διερεύνηση των προβλέψεων του ελληνικού συστήματος σχεδιασμού
- Ντριάνκος, Ι., Ποζουκίδου, Γ.** 76
Αστική διάχυση:
Μεθοδολογία και δείκτες μέτρησης για τις ελληνικές πόλεις
- Αγγελίδου, Μ.** 109
Προς Ένα Ολοκληρωμένο Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού
για την πόλη της Θεσσαλονίκης στο Μοντέλο της Αστικής Ανθεκτικότητας
- Δούκισσας, Λ., Κατσιγιάννη, Ξ.** 144
Περιβαλλοντικοί Κίνδυνοι και Διαχείριση Υδατικών Πόρων στις Νησιωτικές Περιοχές των Κυκλάδων:
Η Περίπτωση της Άνδρου
- Πορτοκαλίδης, Κ.** 173
Ο Συντελεστής Δόμησης ως κρίσιμη χωρική μεταβλητή σχεδιασμού:
Το παράδειγμα της Αλεξανδρούπολης
- ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ**
- Σκάγιαννης Π.** 196
Andreasen, N., Pantzou, N., Papadopoulos, D., & Darlas, (Επιμέλεια) (2017)
Unfolding a Mountain A Historical Archaeology of Modern and Contemporary Cave Use on Mount Pelion